

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа № 18 имени первого министра просвещения
Тувинской Народной Республики Лопсан-Кендена Ооржака Мижит-Доржуевича» города Кызыла
Республики Тыва
МБОУ СОШ №18 г.Кызыла

РАССМОТРЕНО

Заседания ШМО учителей
начальных классов

Салчак

Салчак С.Э.
от «30» августа 2024 г.

СОГЛАСОВАНО

Зам.директора по УВР

[Подпись]

Кызыл-оол С.М.
от «30» августа 2024 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директором школы

Иргит А.Ю.
Приказ № 598.2 от
от «30» августа 2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

(ID 6152016)

учебного предмета « Родной (тувинский) язык
для обучающихся 3 классов

3-кү класска тыва дыл эртемниң ажылчын программасы

Тайылбыр бижик

3-ку класстын тыва дыл программанын Тыва Республиканын ниити ооредилгезинин эге школага 1-4 класстарга тыва дыл талазы-биле федералдыг күрүне стандарттарына дүүштүр Ш.Ч.Сат, Н.М.Ондар, Н.Ч. Дамбангы-биле тургускан. Оореникчилернин ниити сайзыралынче, оларнын билиинин практиктиг болурунче угланмышаан, программаны тургузарда эртемниң, дес-дараалашкаанын, көргүзүгүлүүнүн болгаш коммуникативтиг принциптерге даянын база уругларнын назы-харын барымдаалап тургаш тургускан. Бу ажылчын программа эге школаның Федералдыг күрүне стандарттарының сорулгаларын чедип алырынче угланган.

Ооредилгиг план дараазында методиктиг сумелерниң дузазы-биле ажыглаттынмышаан, уругларнын шиңгээдиң алган билиглерин, мергежилдерин, чаңчылдарын тыва дыл программанының негелделеринге дүүштүр эге класс башкыларына А.А Алдын-оолдун «Диктантылар болгаш эдертиглер чыындызы»-биле хынаарын сумелеп турар. Тыва Республиканың ниити ооредилгезиниң национал девискээр кезээ 3-кү класс оореникчилериниң ниити сайзыралынче, оларнын билииниң практиктиг болурунче угланмышаан программаны тургузарда эртемнииниң, дес-дараалашкаанының, көргүзүгүлүүнүн болгаш коммуникативтиг принциптерге даянын база уругларнын назы-харын барымдаалап тургаш, тургускан.

«Тыва дыл» деп эртемниң ооредилге планында туружу

Ниитизи-биле программа ёзугаар 3-кү класска неделяда 1 шак, бүдүн чылда 34 шак көрдүнгөн.

Эге класстарга тыва дылды ооредириниң кол сорулгалары:

- 1) Уругларны медреселдиг-биле шын номчуур, бижиир болгаш чугаалаарына ооредири;
- 2) оларга торээн дыл талазы-биле эге билиглерни бээри;
- 3) уругларны ном ажыглаарына чанчыктырар болгаш оларнын дылга сонуургалын, номчулга болгаш бижилге-биле холбангыр бойдушту, ниитилел амыдыралын хайгаараарына үндезилээн, оореникчилерни материалистиг күзел-бодал-биле чепсеглээри;
- 4) уругларны мораль болгаш эстетика талазы-биле кижизидери;
- 5) оорениң турар чүүлдерни сайгарын, болүктен, деннеп, туңнен билиринге, оларнын иштинден кол болгаш чугула чүүлдерни тың, тайылбырлаарына оореникчилерни таныштырары.

**3-ку класска тыва дыл программанын шиигээткениниң
планнаттынган туңгелдери:**

Личностуг (бот хамаарылгалыг)

Оореникчилерге хевирлеттинген турар билиглер:

- Төрөөн дылывыс харылзажырының база мээ-медереливистин шынарын көргүзериниң кол чепсээ;
- Төрөөн дыл национал культуравыстың кол болушкуну;
- Сагыш-сеткилди, бодалдарны илередиринге дылдың бай-байлаан, уран-чечен аргаларын чөптүг ажыглап билири.;
- Төрөөн дылын улаштыр оорениринге сонуургалын оттурары;
- Аас болгаш бижимел чугаага дылдың уран-чечен аргаларын чедимчелиг ажыглап билири.
- Бойдушту, ниитилел амыдыралын хайгаараарыңга үндөзилээш, материалистиг үзел-бодал-биле чепсеглээри.

Оореникчилерге хевирлеттинип болурунуң билиглери:

- Төрөөн дылын сайзырадырыңга. ону кадагалап арттырарыңга оореникчиниң бот киржилгези;
- Аас чугаага дылдың уран-чечен аргаларын эстетиктиг талазынче угландырары.

Предметтиг (эргемге хамаарыштыр)

Оореникчилерниң билип алган турар ужурлуг билиглери:

3-ку класска тыва дыл программасы 4 бөлүктөн тургустунган.

1. «Үннер болгаш үжүктөр»
2. «Сөс»
3. «Чугаа кезектери»
4. «Домак»
5. «Чугаа сайзырадылгасы»

1. «Үннер болгаш үжүктөр» деп бөлүккө хамаарыштыр: 3-кү класска үннер, үжүктөр дугайын өөренип тура, сөстүң үн-үжүктүг анализин чорударыңга кичээнгеиңи кошкадын болбас болгаш дараазында чүүлдерни ханыладыр өөредир, шын бижиирин чедип алыр:

1. Кыска, узун болгаш өк-биле адаар ажык үннер.
2. Я, е, ё, ю деп и уннуг ужуктер.
3. Сөс иштинге дулей болгаш ыткыр ажык эвес ужуктерни бижири.
4. Сөс эгезинге т—д, п—б деп үжүктөрни бижири. Эгезинге чаңчыл ёзугаар т бижиир сөстөр.
5. Слог. Сөстөрни аас болгаш бижимел-биле слогтарга чарары.
6. Сөстөрни бир одуругдан өске одуругже шын көжүрүп билири..

2.«Сөс» деп бөлүккө хамаарыштыр ооредир чүүлдер:

1. Состуң составы. Дазыл болгаш чаңгыс (ниити) дазылдыг сөстөр. Дазыл болгаш кожумак дугайында бөдүүн билиг.

2. Сөс иштиңге дакпырлаан *тти, ни* деп үжүктөрни шын бижири.

3. Тың, *тик, теп, тырт, ток, тут* деп сөстөрни болгаш оларның хевирлерин шын бижиир

4. Дэфистеп бижиир нарын сөстөр.

5. -дыр (-дур, -дур, -тыр, -тир, -тур, -тур) деп артынчы болгаш ооң янзыларын шын бижири.

3. «*Чугаа кезектери*» деп бөлүккө дараазында чугаа кезектери-биле таныжар: чүве ады, кылыг созу, демдек ады, сан ады., эдеренчилер.

1. Чүве ады. Чүве аттарының саннарга өскерлири. Чүве аттарының надежтерге өскерлири. Хуу чүве аттарын шын бижири.

2. Кылыг созу. Кылыг сөстөриниң үелерге өскерлири.

3. Демдек ады. Чүвөлөрниң шынарын, чүзүнүн, хевирин, хемчээлин, амданын, оң-чүзүнүн коргузер демдек аттары.

4. «*Домак*» деп бөлүккө 3-ку класска уругларның 1-ги, 2-ги класстарга билиглерин болгаш мергежилдерин ханыладыр билиндирер, оларны практика кырынга ажыглап билиринге чаңчыктырар.

1. Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактарын мурнуңда класстарга тускайлап өөрөтпээн, чугле бижик демдектерин барымдаалап, домактарны шын, аянның номчуурунга таныжылга чоруткан. Ам 3-кү класска айтырыг, кыйгырыг, медээ домактарын тус-тузунда утка талазы-биле билиндирер болгаш домактарны шын аялгалыг кылдыр номчуп билиринге өоредир. Домактарны утка талазы-биле бот- боттарындан ылгап билирин чедип алыр.Диалогтун дузазы биле уругларнын харылзаажыр аргаларын уругларга билиндирер.

2. Домак кежигүннери. Домак иштинден кол сөс болгаш соглекчини тың билири. Кол сөс биле соглекчиниң айтырыгларын тус-тузунда тургузуп билири. Домакта кымны азы чүпү илереткенин, оон дугайында чуу дээнин тодарадып билири. Харылзаалыг чугааны аңгы- аңгы домактарга чарары.

3. Кол сөс биле соглекчиден аңгыда домактың ийиги черге кежигүннериниң дугайында долу билиг бээр.

4. Домакта санай адаан сөстөрниң («*чаңгыс* аймак кежигүннер» деп терминни бербес) аразынга биче секти салыры. Домакта санай адаан сөстөрниң шын номчуурун чедип алыры. Адап турда ол сөстөрниң аразынга үн доктаап турар (пауза бар) дээрзин практика кырынга таныштырар. Домак-биле ажыл уругларның аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадыр талазы-

биле ажылдарның бир хевири. 3-кү класска домак- биле ажылдың негелделери чоорту нарыыдаар болгаш ханылаар ужурлуг.

5. 3-кү класска чугаа сайзырадылгазынга хамаарыштыр харылзаалыг чугааны тургузуп өорениринге чорудар ажылдарның кол хевирлери эдертиг болгаш чогаадыг бижидер негелделери чоорту нарыыдаар. Эдертигдаа, чогаадыг-даа бижидип тургаш, бердинген планның дараалашкаан хажытпайн бижип өорениринге уругларны чаңчыктырып, дараазында негелделерни сагып билиринге өоредир:

1. Домактарны харылзаалыг болгаш дес-дараалашкак кылдыр тургузары;
2. План ёзугаар бижип тургаш, чунуң дугайында мурнай, а чүнү ооң соонда бижиири азы чүнү шууг биживейн барып болурун өореникчинин шын шилип билири;
3. Кол утказын өскертпейн, фактыларны, болуушкуннарны шын дамчыдары;
4. Сөзүглелдин, кезектерин (абзацтарын) планның пунктуларынга хамаарыштыр тып бижиири;
5. Сөзүглелдин сөөлүн шын тондүрери, бодунуң хамаарылгазын илередип шыдаары.

Өореникчилернин өоренип ап болур аргалары:

- Торээн дылының бүгү үннерин болгаш үжүктерин, оларның кол ылгалып билген турар ужурлуг;
- Сөс иштинге болгаш сөс эгезинге ажык эвес үннернин шын бижилгезин билген турар ;
- Домактарның болгаш сөстөрнин анализ-синтезтиг сайгарылгазын кылып, домактардан сөстөрни ылгап тывар;
- Сөстөрнин шын көжүрерин билген турар;
- Артыңчы сөстөрни сөстөрни сөс биле шын бижииринин дурумнерин билир ужурлуг;
- Чугаа кезектерин аразында ылгап билген турар ужурлуг;
- Домактын чугула кежигүннерин, домак иштинде сөстөрнин харылзаазын шын тып билген турар.
- Сөзүглел-биле ажылдап, ында домактарны дес-дараалаштыр аас болгаш бижимел чугааның дузазы-биле дамчыдып билген турар ужурлуг.

Метапредметтиг

Регулятивтиг (углаар-баштаар)

Өөреникчилерниң чогуур деңгелге билип алыр ужурлуг билиглери:

- Соренип турар эртеминиң тема, бөлүк аайы-биле кол сорулгаларын, утказын угаап билири;
- Башкының удуртулгазы-биле бердинген даалгаларны күүседип өренири;
- бэт хыналданы, удур-дедир хыналданы болгаш орфографтыг, пунктуациалыг частырыгларны тып билирин боттандыра;
- Чаа чувени билип алыр чүткул-сонуургалын улам сайзырадыр
- Салдынган сорулгага дүүштүр кылыр ужурлуг ажылды планнап, хайгаарап, ооң туңгелинге чедериниң болдунар аргаларын толарадын билирин өредир.
- Сорулганы шын салып, ону чедип алырының аргаларын дилеп , тып билирин өредир.
- Өренген чүүлдерин сайгарып, бөлүктөп, деңгел, туңгел билиринге, оларның иштинден кол болгаш чаа чугула чүүлдерни тып, тейылбырлаарынга өреникчилерни чаңчыктыра.

Өөреникчилерниң өренип ап болур аргалары:

- Өренген темазынга алган билиглериң түңгел болгаш үнелеп билирин боттандыра;
- аас болгаш бижимел чугааны дылдың негелдери-биле чогуур үезинде практика кырынга өскерттип болгаш ажыглап билири

Билип ханыладырынга түңгелдер (познавательные)

Өөреникчилерниң өренип алыр ужурлуг билиглери:

- өредилге даалгаларын кууседип турар үеде херек ужурлуг медээлерни немелде помнар, статьялар болгаш энциклопедиялардан тып билири;
- бодунуң назы-харынга дүүштүр янзы-бүрү словарьларга, справочниктерга даянып билири;
- дылдың негелдерин күүседирде янзы-бүрү схемаларны, модельдерни, символ-демдектерни ажыглап билири;
- белен таблицаларны, схемаларны, сөзүглелдерни немээри;
- дылдың адырлары: үн-үжук, сөс тургузуу, чугаа кезээ, домак кежигүнү, бодүүн домак дугайында алган билиглериң деңгел, бөлүктөп, тып, ажыглап билири;
- алган билиглериң план болгаш таблица дузазы-биле системажыдын, бөлүктөп, түңгел билири;
- сөс орфограммаларны янзы-бүрү аргалар-биле хынап билири;

- номчаан сөзүглелдериниң кол утказын ылган үндүрери;
- бодунуң чугаазын тода болгаш билдингир кылдыр дыңнакчыга дамчыдып билири;
- словарьда, библиотека каталогтарында бар чугула медээлерни кылып, ону дилеп, шыгжап чаңчыгары. Компьютерге ажылдап өөренири.
- эштежип ажылдаарынга өөренир. Бодун аңгы-аңгы рольдарга кириштирер (удуртур, күүседир)
- херек материалдарны дилеп, тып билири. (янзы-бүрү номнар, словарь, интернет)

Өөреникчилерниң өөренип ап болур аргалары:

- Библиотека болгаш Интернет дузазы-биле херек билиглерни тып, ажыглап билири;
- Аас болгаш бижимел чугааны шын болгаш медреселдиги-биле тургузуп билири;
- Болуушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даянып, дамчыдып билири;
- Алган медээлерни сайгарып, критикалап билири;

Коммуникативтиг

Өөреникчилерниң өөренип алыр билиглери:

- аас чугаага диалогту ажыглап билири;
- аңгы-аңгы бодалдарны өөренип, сайгарып билири болгаш чаңгыс аай туңгелге келиринге өөредири;
- бот туружун болгаш бодалын быжыглап чаңчыгары;
- аңгы-аңгы бодалдарны өөренип, сайгарып билири болгаш чаңгыс аай туңгелге келиринге өөредири;
- коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдың аргаларын чедимчелиг ажыглаары;

Өөреникчилерниң өөренип ап болур аргалары:

- коммуникативтиг сорулгаларны дыңнакчыга тода, дорт, дес-дараалашкаа-биле медээни, билигни чедирери;
- удур-дедир хыналда уезинде бот-боттарынга дузаны үезинде чедирин, билири болгаш коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдың аргаларын чедимчелиг ажыглаары;

Өөрөдиге чылының тончүзүндө уругларның билип алган турар ужурулуг билиглери

- Состун тургузуу: дазыл, чогаадылга, өскерттиге кожумактары;
- чугаа кезектери: демдек ады, чүве ады, кылыг созу, эдеринчилер;

--Шын бижилгезин өөренип алганы сөстөрлүг 45-55 хире сөстүг сөзүглелди чараш хол үжүү-биле чазыг чокка дужуруп азы адап бээрге бижири. Херек таварылгада улуг секти, айтырыг болгаш кыйгырыг демдектерин шын салыры;

-фонетиктиг сайгарылганы кылыры: сөстөрни слогтарга чарары, ажык болгаш ажык эвес үннерни ылгап, сөстөрдө үннерни болгаш үжүктөрни шын тодарадып билири;

-сөстөрни тургузуг талазы-биле сайгарып билири (дазыл, чогаадылга, оскерттиге кожумактарын ылгаары);

-чугаа кезектерин болгаш оларнын грамматиктиг демдектерин (чүве адынын падежин, кылыг созунун уелерин) билири;

-домакта сөстөрниц аразында харылзаазын тургузар, оларны сөс катгыжынышкыннарынга чарар;

-домактарнын бөдүүн синтаксистиг сайгарылгазын кылыр:чугаалаар сорулгазының аайы-биле оларның янзызын тодарадыр, чугула болгаш ийиги черге кезигүннерин аңгылаар, оларның аразында харылзаазын айтырыглар дузазы-биле тургузар.

-коллективтиги - биле тургускан план езугаар 45-50 сөстүг элдертиг болгаш чогаадыг бижири;

-сагыш-сеткилди, бодалдарны илередиринге дылдыг бай-байлаан, уран-чечен аргаларын чөптүг ажыглап билири.;

-аас болгаш бижимел чугаага дылдыг уран-чечен аргаларын чедимчелиг ажыглап билири.

- сюжеттиг чуруктар-биле чугаа сайзырадырының ажылдарын чорудары;

- бот хыналданы, удур-дедир хыналданы болгаш орфографтыг, пунктуа диалыг частырыгларны тып билирин боттандыра;

- болуушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даягып, дамчыдын билири;

- аңгы-аңгы бодалдарны өөренип, сайгарып билири болгаш чаңгыс аай туңгелге келиринге өөредири;

- аңгы-аңгы бодалдарны өөренип, сайгарып билири болгаш чаңгыс аай туңгелге келиринге өөредири.

3-ку класска ажыглаар өөредилге-методиктиг комплекс:

1. Тыва дыл. 3 класс. Ниити өөредилге черлеринге өөредилге ному. Ш.Ч. Сат, П.М. Ондар, Н.Ч.Дамба, Кызыл: Национал школа хөгжүдөр институт.-2013.- 166 ар.
2. Диктантылар чыындызы. А.А.Алдын-оол. Кызыл: Ю.Ш. Кюнзегеш аттыг Тыванын ном ундурер чери -2010.
3. 1-4 класстарга тыва дыл болгаш номчулга программасы. Ойдан-оол А.К., Ондар Э.Д., Кызыл: Тыванын ном ундурер чери.-2000.
4. Эдертиглер чыындызы. 2-4 кл. А.А.Алдын-оол. Кызыл: Ю.Ш. Кюнзегеш аттыг Тыванын ном ундурер чери.-2011.

**3-кү класска тыва дыл эртеминиң календарь-тематиктиг
планнаашкыны**

№	Кичээлдиң темазы	План. хүнү	Болган хүнү
1	Домак. Домактын чугула кежигүннери. Үн, үжүк, слог.		
2	Чувелер аттарын көргүзөр сөстөр. Чувелерниң кылдыныын көргүзөр сөстөр. Словарьлыг диктант.		
3	Хуу аттарга улуг үжүк. Чувелерниң шынар демдектерин көргүзөр сөстөр.		
4	Кирилде хыналда ажыл.		
5	Частырыглар-биле ажыл. Үннер болгаш үжүктөр. Ажык үннер. Кыска болгаш узун ажык үннер.		
6	Өк-биле адаар ажык үннер. Кадыг (Ъ) болгаш чымчак (ь) демдектерлиг сөстөр. Е, е, ю, я үжүктөрлиг сөстөр. Словарьлыг диктант.		
7	Хыналда диктант «Е, ё, ю, я кирген сөстөр».		
8	Ажык эвес үннер. Частырыглар-биле ажыл.		
9	Сөс иштигге ажык эвес үннерниң үжүктөрүн шын бижири. Эгезинге П-Т, Т-Д бижиир сөстөр. Чаңчыл ёзугаар эгезинге Т бижиир сөстөр		
10	Чугаа сайзырадылгазы. Бердинген сөстөрдөн шын домактар болгаш чугаа тургузар "Мергенниң бөргү".		
11	Сөстүн тургузуу (составы). Чогаадылга, өскертилге кожумактарының дугайында билиг. Чаңгыс дазылдыг сөстөр. Төрөл сөстөр		
12	Хыналда диктант		
13	Частырыглар-биле ажыл. Сөс иштигге ажык эвес үннерниң үжүктөрүн шын бижиригге катаптаашкын.		
14	Тып, тик, төк, тырт, теп, тут деп сөстөргө кожумактар немежиирге шын бижири. дыр, (-дир, -дур, -дүр, -тыр, -тир, -тур, -түр) деп артынчыларны шын бижири.		
15	Дефистеп бижиир нарын сөстөр. Словарьлыг диктант.		
16	"Сөс тургузуу" деп темага хыналда ажыл.		
17	Чугаа сайзырадылгазы. Ооредиглиг эдертиг.		
18	Частырыглар-биле ажыл. «Сөстөр» деп темага быжыглаашкын		
19	Чүве адынын дугайында ниити билиг. Чүве адының саннарга өскерлири. Чүве адының падежтерге		

	өскерлири. Падеж кожумактарын шын бижири. Словарьлыг диктант
20	Чүве аттарының хамаарылга хевиринге өскерлири
21	Хуу аттарны шын бижири. Шилилгелиг диктант. "Ажы-төлдүң хүлүмзүрүү" Чүве адының саннарга өскерлири.
22	Немелде даалгалыг хыналда диктант "Шевер оол"
23	Частырыглар-биле ажыл. Демдек ады. Ниити билиг.
24	Демдек аттарын тодарадып билиринге мергежилгелер Дөмей болгаш удурланышкак уткалыг демдек аттары. Демдек аттарынын кожумактары
25	Сан адынын дугайында нити билиг. Түң болгаш дугаар сан аттары. Словарьлыг диктант Нарын сан аттарын, чыырынын сан аттарын шын бижири.
26	Хыналда диктант
27	Частырыглар-биле ажыл. Элериичилер дугайында билиг.
28	Кылыг сөзүнүн дугайында билиг. Кылыг сөзүнүң чүве ады-биле холбаазы. Домакка ролю.
29	Кылыг сөзүнүн үелерге өскерлири. Сюжеттиг чурук болгаш сөстөр дузазы-биле чогаадыг. Словарьлыг диктант
30	Частырыглар-биле ажыл. Кылыг сөзүнүң болур болгаш болбас хевирлери.
31	Домак. Домак дугайында ниити билиг. Домактарның харылзаазы. Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактары
32	Диалог. Домактарнын чугула кежигүннери. Домактын ийиги черге кежигүннери. Домакта санай адаан сөстөрнүң аразынга биче сек.
33	Сөзүглел. Тема деп чүл? Туннел хыналда диктант
34	Частырыглар-биле ажыл. Сөзүглел деп темага быжыглаашкын